

Драгана Радојичић

Етнографски институт САНУ, Београд
dragana.radojicic@sanu.ac.rs

Занимања становништва рисанског краја на основу Катастра из 1704. Године*

На основу Катастра из 1704. године, за Рисан и рисански крај могуће је реконструисати пољопривреду, сточарство, маслинарство и воћарство овога дела бококаторског залива. Венеција је заузела Рисан и околину 1684. године, после двовековне владавине Турака. У раду је дат преглед власника и бивших власника, структура, тј. квалитет земљишта и засади који су се гајили. Обухваћена су следећа насеља: Рисан, Ораховац, Леденице, Кривошије, Убли, Костањица, Морињ и Буновићи.

Кључне речи:

Рисан и околна насеља, катастар, земљишне парцеле, врста земљишта и засади – смокве, винова лоза, маслине и кестенови

Увод

После двовековне владавине Турака (1482-1684), са краћим прекидима (1538-1539, 1649,1671), током којих је Рисан и рисански крај држала Венеција, овај део северозападне Боке припадао је Венецији све до њеног пада – 1797. године. Од 1420. године Котор и околина били су под влашћу Венеције, као и луштичко полуострво, а од 1482. до 1687. године херцеговски крај је био под влашћу Турака. Бококаторски залив је од краја 17. века по први пут под једном влашћу – венецијанском.

* Рад је резултат истраживања на пројекту: *Између традиционализма и модернизације – етнолошко/антрополошке студије културних порцеса у Србији* (бр. 147020), који у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој РС.

Заузимањем северозападног дела Боке од стране Венеције, уз помоћ савезника из Свете лиге (папских, малтешких и ђеновљанских галија), крајем 17. века долази до великих миграција у којима се иселава готово целокупно турско становништво, а као последица ратних збивања иселио се и део домаће популације. Главни циљ нове власти био је економске природе, а у убрзаном насељавању становника из суседних предела Херцеговине и Црне Горе видели су економску добит. Додељивали су им земљу уз извесне бенефиције. Извештаји генералног провидура Далмације и Албаније – Ћиролама Корнера, под чијом је командом заузет херцеговски крај, казују нам и о његовом настојању да поврати и насели новоосвојене крајеве у Боки. У једном извештају од 29. октобра 1687. године он, поред осталог, извештава о томе да му је пошло за руком да *прикупи* више од 2.500 душа и распореди их по селима, и даље каже: „веома се трудим да се, без губљења времена, обраде поља.“ У истом извештају предлаже да се за жетву одреди порез и у том смислу, поред насељавања које је добро кренуло, каже следеће:

„видим како се код свих јавља жеља да се створе основе које би обезбедиле поседовање земље да би знали начин и обавезе под којима им се она додељује и како да се понашају у обрађивању.“

И даље наводи:

„Даћу да се изради тачан катастар који ће бити заснован на неком предмету активности тако да ће у њему бити описана сва добра. То ће ми омогућити да их разлучим у три различите врсте, а то су: добра која припадају Турцима, друго, добра која су припадала Морлацима, треће, необрађено земљиште. Треба схватити да се и једна и друга морају сматрати јавним добрима јер су задобијена оружаном силом. Па ипак сматрам да се људима са те територије, који су се добровољно покорили у току садашњег рата уз обећање да ће им бити враћена добра која су поседовали само уз обавезу десетине, а такођер и свим осталим људима, који ће се покорити, дати земљу уз обавезу да је сами обрађују. Што се тиче оних добара која су припадала Турцима, из њих треба да се извуче највише могуће у односу на њихов положај и квалитет. Постојале би три врсте располагања, прва би била продаја, друга годишње изнајмљивање, а трећа увођење у посјед. Што се тиче необрађеног земљишта, које би људи неким потстицајем морали да направе обрадивим, могло би да се дели тако да се две или три године ослободи сваког намета, а затим би се плаћала десетина и остало што би највише одговарало, његовом стању, да би се из свега тога извукла значајна корист.“¹

Генерални провидур Корнер предузимао је све мере како би што боље организовао живот на новозаузетом простору Боке:

¹ С. Мусић, *Извештаји генералног провидура Далмације и Албаније Корнера о заузимању Херцег Новог 1687. године*, Херцег Нови 1988, 117, 119-120.

„Започето насељавање територије ове тврђаве (Херцег Нови) веома добро напредује, а добро расте и насељавање рисанске.“

Он предлаже да се у оба краја

„људима одреде особе које би, као што се свуда обичава, њима управљале, училе их дисциплини и држале у послушности да би се, у датим околностима, заиста могли корисно употребити. Водили би рачуна о томе да живе у селима, а не расути по засеоцима, одредили би њихове главаре, помагали им приликом сетве и обрађивања земље.“²

За Рисан и околину поставио је потпуковника Николу Рицу.

Како је овај карсни предео сиромашан водом и плодном земљом, а досељеника је био знатан број, да би се средило стање у погледу власништва земљишта и да би се што пре обновила привреда и у државну касу сливали порези, млетачка власт одмах прилази изради катастра непокретности. Крајем 1687. године генерални провидур Далмације Ђироламо Корнер наредио је израду катастра рисанске регије. Две године касније ту је наредбу поновио тадашњи генерални провидур – Алесандро Молин.³

Стална брига Корнера била је обнова пољопривреде, па у извештају из Херцег Новог од 5. децембра 1687. године, поред осталог, пише:

„Обрађују земљу. Помажемо им семеном, а најсиромашнијима дајемо помоћ у житу да би могли да презиме и да имају разлога да све више благосливљају велико милосрђе Ваших Узвишености.“⁴

Он је предузимао мере за наплаћивање царине и развој трговине. У ту сврху извештава да је предао Адамију

„50 нумерисаних потврда на којима ће бити назначена роба и плаћање, да би се заштитили трговци, оснажили државни приходи и регулисао промет...“

И даље каже: „И у Рисну је веома добро кренуло и стижу животиње, коже и остало.“⁵

„Становници Грахова допринеће великом повећању промета те скеле (мисли се на рисанску луку), а истовремено и трговине сољу у том месту“,

наводи се у извештају Корнера од 20. децембра 1687. године.⁶

² Исто, 162.

³ Непознато је да ли се 1687. године приступило изради катастра и за овај крај, док је за херцегновски крај катастар израђен 1690. године.

⁴ С. Мусић, н. д, 191. Корнер је извештаје слао дужду Венеције.

⁵ Исто, 201.

Рисан је током 18. века био седиште истоимене самоуправне комунитади, важна пијаца и извозна лука стоке и сточних производа, јер су се становници, посебно у залеђу, бавили превасходно сточарством. У то време су Кривошијани, Леденичани и остали становници рисанског залеђа стицали знатне приходе од сточарства, као и Ришњани, бавећи се извозом и поморском трговином базираном на сточарству и извозу кожа дивљих животиња – вука, риса и медведа, као и трговином дрвном грађом. Роба која се извозила преко рисанске скеле долазила је из Грахова, Никшића, Херцеговине, па и из удаљенијих крајева. Становници обалних насеља бавили су се, поред земљорадње, воћарством и виноградарством, поморством и рибарством.

Катастар Рисна и околине из 1704. године израђен је уз помоћ сеоских старешина и старијих људи, уз надзор Ивана Болице.⁷ У овом катастру, поред имена власника непокретности, често се наводи и претходни власник, као и име онога ко је обрађује. Катастри израђени те године за новоосвојене крајеве Боке, поред уписа имена власника земљишта, као и врсте земљишта и засада, дају нам податке и о броју становника, односно чланова породице власника, о броју и врсти стоке, те о грађевинама (црквама, кућама за становање, млиновима, гумнима и помоћним објектима), уз назнаку о њиховој величини и врсти материјала од којег су грађени, као и о њиховом стању.

Власници некретнина – земљишта

На основу Катастра из 1704. године, Рисан је насељавало 505 становника, а читав крај – 2.180. У изради Катастра учествовали су угледни и старији мештани, што сазнајемо на основу њихових имена. Рисански крај је том приликом био подељен на више целина-насеља: Рисан, Ораховац, Веље Село, Жежевић, Глоговац, Глоговац на море, Велинић и Убалац. У попису становништва Ораховца и заселака, становници су пописани по следећим засеоцима: Љута, Гливци, Растов До, Убријег, Краљевић, Велика (Вељесело), Жежевић, Степен, Убалац, Велинић и Глоговац, а сачињен је један попис власника некретнина, абecedним редом, за све горенаведене засеоке. Затим следе насеља Горње и Доње Леденице, посебно пописане некретнине, док је сачињен и један списак за становништво и попис власника абecedним редом. Попис некретнина Кривошија сачињен је такође појединачно по засеоцима и то: Церовик, Унирина, Лијешће, Крстинин До (Крестолин До), Попов До, Драгошево, Вишњев До, Полице, а заједнички је попис становништва, као и абecedни попис власника некретнина. На исти начин је сачињен и попис Горњих и Доњих Убала, као и за Костањицу у округу рисанском, док за Костањицу која је припадала Перасту није сачињен списак становништва, јер су власници некретнина овога дела Костањице били становници Пераста. Затим следи Горњи и Доњи Морињ, насеље Буновићи, за које су начињени

⁶ Исто, 201.

⁷ Г. Станојевић, *Катастри Херцег Новог и Рисна из 1704. године*, Споменик САНУ СХХV, Београд 1983.

посебни пописи становништва, али и заједнички абецедни попис власника некретнина.⁸

За свако насеље из редова домицилног становништва бирана је група људи – *il nome degli assistenti alla petigacione*, или *vechiaire capi assistenti*, која је радила на изради катастра, а бројала је од шест до тринаест чланова. Међу њима су била два *конта*, двоје *арамбаша* и један поп, и свештеник Перо Лучић, који је био у две групе, за Доњи и Горњи Морињ.⁹

Приликом пописа некретнина наведена су и имена бивших власника – Турака, као и ранијих власника којима су земљу одузели Турци, те су поново заведени у катастру као власници. Ова земља је означена као *sua starina/sua anticha, suo patrimonio*, а често пише *dice esser sua starina*, што значи да се прихватала изјава бившег власника да је одређено земљиште раније било његово власништво. Вероватно су чланови комисије, који су били из редова старијих и угледних људи, потврђивали изјаву бившег власника. Само уписивање водио је млетачки чиновник на италијанском језику, тј. на венецијаском дијалекту. Од 75 пописаних турских презимена, 26 се завршава на *вић* и *ић*: Балић, Аћимовић, Павић, Бабовић, Деликапић.¹⁰

Поред стално настањеног становништва рисанског краја, власници земљишта били су и становници суседних места, али и оних удаљенијих. Тако у Рисну има власника некретнина из Требиња, Рудина, Грахова, Леденица, Мориња, Херцег Новога, Црне Горе. Поред Пераштана, велики број парцела поседовали су и Доброћани.

Било је исељавања, продаје земље не само од стране Турака, већ и од стране домаћих људи. Ђуро Перов је, на пример, као војник живео у Италији, а Михо Перов се одселио у Турску, па је од њега земљу купио бискуп Змајевић.

Од 200 парцела пописаних у Рисну, у власништву 22 лица, 102 парцеле су раније припадале Турцима, а 64 парцеле се наводе као старина сада уписаних власника. У сваком насељу где је постојала црква уписано је и црквено земљиште. У Рисну, то је земљиште цркве Св. Луке и Петра као и манастира Бања, а за пет парцела није уписан власник.

⁸ Убли, Морињ, Рисан, Ораховац били су под Турцима, као и део насеља Костањница, које је у овом катастру уведено у округу рисанском, док је део насеља при обали, који се назива перашким, увек био под Млечанима, као и Буновићи.

⁹ Д. Радојичић, *Крајина новска у судару свјетова*, Београд 1994, 71.

¹⁰ Нема сумње да се ради о Турцима, јер се поред имена често наводи *e turco*, а то потврђују и њихова имена: Зуло, Азалија, Омер, Мухо, и друга имена или презимена настала приликом новоузетог имена, као Селимовић, Јусуфагић, Омердудић. То доказује да је током двовековне турске владавине овим крајем дошло до исламизације домаћег становништва, као и до досељавања Турака или потучерњака, пре свега – из суседне Херцеговине.

У Ораховцу је од Турака купљено 28 парцела, а од других лица – 23, и то пре 17, 10, 7, 4 и 3, године од пописа. Поред тога, власници су били и цркве Св. Јована, Св. Николе, Св. Петке, Св. Илије, Св. Ђорђа и Св. Томе. Власници земљишта, поред наведеног, били су и црква из Доброте и један Доброћанин.

Од 205 пописаних некретнина у Леденицама, 98 су наведене као старина, а 60 их је било у рукама Турака. У овом насељу, земљиште је припадало и цркви Св. Петке, а за 6 парцела је непознат власник.

Највећи број некретнина на Кривошијама, њих 168, било је у власништву Турака. Тако, на пример, од 6 пописаних некретнина у Церовику, за 5 је назначено да су биле власништво Риза Азагића, који је власник још бројних некретнина по читавим Кривошијама. У власнике је уписана и црква Св. Петке.

За Убле попис казује да је највећи број некретнина *старина*, и то 64, од којих су 5 купљене од Турака, али је назначено да су биле старина, док се за 18 не зна власник. Известан број некретнина поседовале су цркве Св. Ђорђа и Св. Госпође.

Костањича у округу рисанском је део насеља који је припадао Турцима када и Рисан, док је Костањича Перастина део насеља које је било под влашћу Венеције од када и которски део Боке, а био је у саставу Пераста. У рисанској Костањичи било је 17 парцела у власништву Турака, а као старина се наводи њих 14. У овом насељу пописано је свега 11 породица, од којих су само две уписане као власници у абecedном попису, а остале некретнине припадале су становницима Пераста, Рисна и Мориња.

У Горњем Морињу било је 50 парцела које су раније припадале Турцима, док их је у Доњем Морињу пописано 18, а као старина 73 – од укупно 123 парцеле. Три цркве у Морињу – Св. Трипун, Св. Јован, Св. Тома, као и црква Св. Петра из Рисна, власници су земљишта.

У Буновићима није убележена ниједна парцела као бивше власништво Турака, као ни одредница *старина*, што је вероватно пропуст пописивача, јер се у попису становништва за пет породица, од пописаних 9, наводи да су *нови становници*, што значи да су се доселили тих година или деценију–две раније, и да им је земља додељена.

У неким насељима постојале су *комунице* – заједничко земљиште свих становника одређеног насеља, а обично су то шуме или пашњаци – ливаде. Г. Станојевић сматра да је један део ових комуница наслеђен из времена турске владавине, док су друге створене удруживањем неплодних орајака земаља индивидуалних власника. По његовом мишљењу, било је црквених, братственичких и сеоских комуница. У рисанском катастру из 1704. године уписане су само сеоске комунице. У Кривошијама се комуница простира на

површини од 42 *кампа* и 1 *кварат* ливада – *terra prativa possessa tutti quelli dalla stesa vila*, док се за 17 *кампа* пашањака не наводи власник.¹¹

У Ораховцу, односно засеоку Љута, за 3 *кварта* земље наводи се као власник *tutti quelli di villa*, а иста површина комунице забележена је и у Ублима. Комуница у Морињу износила је 2 *кампа* ливада.

Парцела које нису имале власника, *non posедuta* или *non possessa da niunno*, у Рисну и Леденицама било је нешто више од по 3 *кварта*, а у Ублима – 19 *кампа*.

Жене као власници некретнина

У Катастру Рисна и околине из 1704. године као власнице некретнина наводе се и жене. Од тога је један број некретнина добијен у *прђију* (мираз) што посебно наглашавамо, јер није био обичај да се некретнине дају у *прђију*, осим ако удавача није имала браће, али и тада их је обично наслеђивала по смрти родитеља. Почетком 20. века С. Накићеновић је забележио да

„сестра брату никада дио не узима, а тешко мужу који би зато узео жену – ко није своју жену кадар хранити нека се не жени, ко се узда у женину *прђију* тај код нас није човјек но гори од жене.“¹²

То нам потврђује и податак да у загорским насељима рисанског краја, сем понеког изузетка, не наилазимо на некретнине дате у *прђију*. У приобалним насељима је више таквих примера, вероватно под утицајем венецијанских закона. Стане Милутинова из Рисна добила је у *прђију* од свога оца Јова Туковића знатне некретнине које су биле уписане на име њеног мужа, док је један део уписан на њено име, а то земљиште су други обрађивали. Стане је била и власница још једне парцеле, али се не наводи да је исту добила у *прђију*.

У Ораховцу се за две парцеле, на које је као власник уписан Трипо Бего из Доброте, наводи да их је добила његова жена у *прђију*. Највероватније је таст Бегов из Доброте, јер су бројне парцеле у овом насељу биле у власништву становника Доброте, Пераста, Драчевице (херцегновски крај) и других насеља.

¹¹ Г. Станојевић, *Катастри...*, 8 и 125. У свим случајевима где није наведен власник наглашено је да нико није запосео те парцеле, док у наведеном примеру то није био случај, па је највероватније и то била *комуница*. Површина земљишта уписана је у падованским кампима, што је износило 3862,27 m². Млетачка *tavola* износила је 4,59 m², а падованска 4,35 m². У једном *кампу* било је 840 *tavola*, а у *kvartu* 210 *tavola*.

¹² С. Накићеновић, *Бока антропогеографска студија*, Српски етнографски зборник XX, Београд 1913, 309.

Од 192 уписане парцеле у Кривошијама, само је једна парцела у засеоку Полице уписана као власништво на име Симона Вујинова Рађеновића, коју је добила у прђију његова жена. За ту парцелу наводи се да је *старина*.

Док у насељима Рисан, Ораховац и Кривошије имамо по једну парцелу, односно две, као део прђије, дотле у насељима Горње и Доње Леденице, Горњи и Доњи Убли, Костањица (рисанска) и Буновићи нема забележене ниједне парцеле земљишта дате у прђију. За две парцеле у Костањици (перашкој), а уписане као власништво Ника Буровића и Пиера Михова (оба из Пераста), наводи се да је то женина старина, али се поуздано не може тврдити да су дате у прђију.

У Горњем и Доњем Морињу наводи се већи број парцела донетих у прђију. Вукадин Вуков је уписан као власник две парцеле, од којих је једна плодно земљиште, а друга је била у засадима смокава, и обе су добијене у прђију, као старина Вукадинове тазбине. Његов брат Иван био је власник две парцеле које је добила његова жена у прђију. Браћа Вуков, са рођаком Томом Мустуром, поседовали су једну парцелу која је добијена у прђију, али се не наводи од чије жене. Жена Ђура Вуксановог, добила је земљу у прђију, а вероватно и жена Петка Вукова, који је уписан као власник једне парцеле за коју се наводи да је старина његове жене. Девет уписаних парцела на сувласнике – Петка Вукова и Ђура Вуксанова, а које су добиле у прђију њихове жене, наводи на закључак да су Петко и Ђуро оженили две сестре.

Жене су биле власнице некретнина (навешћемо само парцеле земљишта, а не и остале некретнине) које нису биле део прђије, већ су их вероватно наследиле по смрти родитеља, у случајевима када нису имале најближе мушке сроднике, или по смрти мужа, као нпр. удовица Стане Вујова, покојног Вукашина Вукова из Леденица. Она је поседовала у Рисну земљиште које је сама обрађивала. У истом месту је власница две парцеле земље била и Маре Дакова. За једну парцелу се наглашава да је њена старина, а будући да се не наводи име мужа, нити да је удовица, произилази да је иста била неударна, те је земљиште наследила по смрти родитеља, а дала га је другима на обрађивање. Један мањи комад земље оставила је цркви у Рисну.

У Ораховцу и засеоцима, неколико жена су биле власнице земљишта и пре пописа, као и његове сувласнице. Јован Петков је купио земљиште од Јеле Вуксанове из Рисна, као и Никола, Петко и Марко Ников и Јован Марков, док је баба Ањуша, за један и по дукат, уступила цркви Св. Ђорђа комад земље. У овом насељу, као власница земље коју је сама обрађивала, наводи се Јеле Вукова.

Као власница земље убележена је само Стане Вучевић у Кривошијама, и то у засеоку Попов До, а исту је дала на обрађивање. У попису домаћина са Кривошија уписане су три самохране жене, чије су породице бројале од осам чланова до два члана, а да нису поседовале ни комадић земље нити стоке, осим једне која је имала *два грла ситне стоке*.

Баба Фемиа у Горњим и Доњим Леденицама била је власница пет парцела, од којих се за једну наводи да је њена старина, а сама је обрађивала земљиште. Две парцеле поседовала је у Горњим Леденицама Анђелија Станишина, које су биле њена старина, а сама их је обрађивала.

У Горњим и Доњим Ублима било је више власница некретнина. Јеле Вукова је поседовала шест парцела земље, и то оранице, које су биле њена старина и које је сама обрађивала, а била је и сувласник једне парцеле. Као власница врта који је сама обрађивала наводи се Јеле, удовица покојног Вука Јованова. Она је раније била власница једне парцеле на којој је као власник уписано друго лице, а непознато је да ли је ова парцела продата од стране Јеле, или је нови власник дошао у посед на неки други начин. Да ли су Јеле Вукова из Убала Доњих и Јеле, удовица Вука Јованова, из Убала Горњих иста особа, немогуће је утврдити на основу расположивих података. Други су обрађивали земљиште у Ублима Горњим, власнице Стане Перове из Рисна. Ањуша Радова поседовале је две парцеле, од којих је једну сама обрађивала, а била је и сувласница једне парцеле са Станом Миловом.

Већи број жена – власница земљишта налазимо и у насељима Горњи и Доњи Морињ. Стане Кућуровић је имала четири парцеле које су убележене као старина. Једна парцела је била засађена виновом лозом и смоквама. Три парцеле је Стане сама обрађивала, док је једна била необрађена. Јанка Михаилова је такође била власница четири парцеле које су други обрађивали. Становала је у Крушевицама,¹³ а била је родом из Горњег Мориња, где су некретнине и уписане, јер су биле раније у власништву њеног оца Михаила Драгомановића. Она је била и сувласница још пет парцела. Земљу коју је поседовала дала је на обраду другим лицима. Део њеног поседа био је под засадом винове лозе, смокава и говег – храста. Јована Тодорова је била власница шест парцела – старина, од којих је две сама обрађивала. Једна јој је парцела била засађена виновом лозом и смоквама. Стане Перова је била власница две, а сувласница четири парцеле – старина. У Горњем и Доњем Морињу жене су биле и власнице две парцеле које су продале Вићенцу Буровићу и Милутину Радову. Једну је продао Ђуро Матков са кћерком, а другу Стане Никова.

Врсте земљишта

У Катастру рисанског краја из 1704. године, где се наводе име власника, име бившег власника, величина некретнине, као и локалитет на којем се налази, наводи се и врста, тј. квалитет земљишта. Како тада није била позната категоризација земљишта, пописивачи су се служили описом да би што тачније дали податке о квалитету земљишта, јер је на тај начин одређивана висина пореза. Три су основне описне категорије земљишта:

¹³ Вероватно у Бјелским Крушевицама – херцеговска општина, јер Бајкове Крушевице (данас у херцеговској општини) тада нису биле под Венецијом, већ под Турцима.

ораница, ливада и шума, са више варијанти: *arrativa bona* – ораница добра или само ораница, ораница *sassosa* – каменита, ораница *inculta* – необрађена, или *arrativa inculta* – обрадива необрађена, *prativa* – ливада, *pascaliva* – пашњак. Често је употребљаван домаћи израз *лазина*, који пописивачи нису преводили.¹⁴ За велики број парцела или само за део појединих наводи се да су камените. Наилазимо и на израз запатива – мања земља за окопавање, углавном само у Ораховцу и његовим засеоцима. При попису земљишта посебно се издвајају вртови, као и врсте засада.

У Катастру се прво наводи збирни попис величине земљишта, без назнаке врсте, по местима, и то за Ораховац, Рисан, Леденице, Кривошпије, Убле, Морињ са Буновићима, Костањицу и Костањицу (перашку). Укупна површина за наведена места износи 2.202 *кампа*, 2 *кварта* и 171 *тавола*, а у попису места *са разрезаним порезом* збирни износ пописаних површина износи 1.542 *кампа* и 191 *тавола*. Како су у овим пописима назначене само оранице и пашњаци, а од засада само виногради, то значи да се само на ту врсту земљишта и засада плаћао порез. Ова разлика је настала због тога што у попису *разрезаног пореза* нема пашњака, затим земљишта обраслог трњем, комуница, као ни оних парцела које су пописане, или је њихов власник био непознат у тренутку пописа.

Следећи је попис власника по местима, укупна величина земљишта које је поседовао поједини власник, као и врста земљишта, те порез појединачно по власнику. У Рисну су пописана 84 власника, а 117 у Ораховцу, који су поседовали оранице. У Горњим и Доњим Леденицама је 37 власника поседовало оранице, а 17 – пашњаке. Приближно исти број – 37 ораница и 18 пашњака – поседовали су Кривошијани. Четрдесет и седам власника поседовало је оранице, а 15 њих је имало пашњаке у Горњим и Доњим Ублима. У Костањици рисанској било је 17 власника ораница, а 8 винограда, док Костањицу перашку не налазимо у овом попису. Горњим и Доњим Морињем обухваћено је насеље Буновићи, али је посебно дат попис власника, врста земљишта и висина пореза за Буновиће. Из овога се закључује да земљиште тог насеља није уврштено у катастар Мориња. Оранице је поседовало 78 власника, пашњаке – 5, а винограде – 22 власника у Горњем и Доњем Морињу, док је у Буновићима било 8 власника ораница.

Гајење појединих биљних врста у овом периоду било је искључиво повезано са врстом земљишта и климатским условима. Неразвијена пољопривреда имала је за последицу неразноврсност узгоја воћа. Чак и половином 20. века, у загорским селима Боке Которске било је веома мало засада воћака: у многим селима ниједно стабло крушке, шљиве, јабуке, као ни винове лозе.

У Катастру из 1704. године за рисански крај, засаде под виновом лозом налазимо у приморским местима или у најближем залеђу, као нпр. у

¹⁴ Г. Станојевић за *лазину* у предговору Катастра каже да су то њиве, односно засејано земљиште у шумовитим крајевима, до кога су сељаци дошли крчењем шума.

Горњем Морињу. Исто важи и за кестенове. Засади маслина и смокава искључиво су пописани у приобалним насељима. Највећи број парцела био је засађен са две или три врсте засада.

У Доњем Морињу је наведено 14 парцела под виновом лозом, у Костањници рисанској 4, а за још 6 се каже да су биле под виновом лозом. По 2 винограда уписана су у Ораховцу и Костањници перашкој, а по један у Рисну и Горњем Морињу. Смокве и винову лозу, на једној истој парцели, налазимо на 8 парцела у Горњем Морињу, у Костањници рисанској на 4, Костањници перашкој на 7, и на по једној у Рисну и Ораховцу. У Костањници перашкој, на једној парцели, поред смокава и винове лозе, налазимо и стабла маслина, а таквих 6 парцела је било у Костањници рисанској.

Маслињака није било у очекиваном броју. У Рисну су пописане 4 парцеле под маслинама. На 5 парцела се наводи по 28 маслинових стабала, на две парцеле било их је по 12, а на две по 10, односно по 8 стабала маслина. Највећа површина под маслинама, а у власништву само једног власника – Симеона Ивелића, налазила се у Рисну и износила је 5 кампи. Костањница перашка је насеље у ком је био највећи број засада маслина. У овом насељу је било 26 парцела под маслиновим стаблима, а две су биле засађене само делимично, док се за једну наводи *шума са маслинама*. У суседној Костањници рисанској једна парцела се наводи као *sedeci piante de olivari*, а друга је била засађена маслинама и са неколико кестенових стабала. У Горњем Морињу се за једну парцелу наводи да је на њој *шума трња*, затим маслина и нешто кестења.

Под кестеновима је било неколико парцела у насељима названим Костањница, по којима су ова насеља и добила назив. Тако су у Костањници рисанској убележене три парцеле под кестеновима или, како се за две наводи, *шума са кестењима*. У Костањници перашкој, записане су три парцеле као *шума од кестења*, четврта је била под засадима кестенова и маслина, пета је била *шума са маслинама и кестенима*, док је шесту прекривало трње и неколико стабала кестенова.

У Костањницама и Горњем Морињу налазимо изванредан број парцела где се означава да је земљиште прекривено трњем – *bosciva con spini*. Две парцеле у Костањници рисанској и једна у Костањници перашкој биле су под шумом – *необрадивом шумом* или *трновитом шумом*, како их је описао пописивач. У Горњем Морињу је једна парцела означена као *њива и шума*.

На свега неколико места наилазимо на податак о засејаном земљишту – *terra seminata*, што је вероватно било узроковано годишњим добом, када је у појединим насељима вршен премер и уписиване непокретности у катастар, од чега је зависило у каквом је стању затечена обрадива земља. Пратећи прецизно упис сваке поједине парцеле, долазимо до закључка да је опис квалитета земљишта, као и растиња на њему, поред осталог, био условљен и присуством домицилних пописивача. То је највидљивије код различитих назива за обрадиво земљиште. На основу Катастра је уочљиво да има веома

мало забележених шумовитих предела под буквама, храстом и цером, а с обзиром на конфигурацију рисанског залеђа.

Вртови

У Катастру рисанског краја уписано је 125 вртова, од којих је највећи број у Рисну – њих 75. Нема парцеле у овом месту на којој би се налазила кућа, а да уз њу није био и врт, и скоро све су раније биле у поседу Турака. Вртови су захватили мале површине земљишта. Нажалост нема података о вртним засадима, али се може претпоставити да су рисански вртови били засађени разноврсним цвећем.

У Ораховцу се наводе 23 врта, у Леденицама – 11, по три у Кривошијама, Ублима и Буновићима, и 7 у Горњем Морињу.

Сточарство

У овоме Катастру, поред пописаних некретнина, сачињен је попис породица са бројем чланова, уз који је наведен и број стоке и коња које је поседовала свака поједина породица. Стока је сврстана у две категорије: ситна – козе и овце, и крупна – краве и волови. Посебно су пописани јахаћи, а посебно товарни коњи.

У Рисну је пописано 86 породица које су поседовале 80 грла крупне и 625 грла ситне стоке. Коња јахаћих је било свега 4, а товарних – 7. Ораховац са свим засеоцима имао је 68 породица, а 165 грла крупне и 1.401 грло ситне стоке. Двадесет пет породица у Горњим и Доњим Леденицама имало је 23 грла крупне и 181 грло ситне стоке, те два коња за јахање. Кривошијских 36 домаћинстава поседовало је 86 грла крупне и 580 грла ситне стоке, као и два јахаћа коња. У Горњим и Доњим Ублима је 38 домаћинстава поседовало, поред 5 товарних коња, 37 грла крупне стоке и 345 грла ситне. Једанаест домаћинстава у Костањници рисанској није поседовало ниједног коња, али су имали 21 грло крупне и 89 грла ситне стоке. Коња није имала ниједна од 44 породице у Горњем и Доњем Морињу, а поседовали су 31 грло крупне и 147 грла ситне стоке. Осам породица на Буновићима поседовало је 6 товарних коња, исто толико грла крупне и 73 грла ситне стоке. Према изнесеним подацима, у рисанском крају 1704. године било је укупно 419 грла крупне стоке и 3.041 грло ситне стоке, као и 6 јахаћих и 18 товарних коња.¹⁵ Највише стоке имао је Вуко Радојев Кисић из Рисна, и то 20 грла крупне и 200 грла ситне стоке, затим Стјепан Среданов из Кривошија, који је имао знатно мање стоке, и то 10 грла крупне и 120 грла ситне. У време израде Катастра, односно пописивања стоке, процес насељавања није био завршен. Најмасовније

¹⁵ У Катастру се наводи 431 грло крупне стоке, 346 грла ситне стоке, као и 7 јахаћих и 14 товарних коња, а сабирањем сточног фонда сваког насеља посебно, а затим и укупно, дошло се до горенаведених бројки.

насељавање рисанског краја догодило се 1701. године, па је расподела земље и људства трајала скоро целу деценију.

За развој пољопривреде и сточарства није било довољно времена од престанка ратних збивања до израде Катастра. Иако је земљиште погодно за развој сточарства, сматрамо да је број стоке могао бити већи од пописане. Природним прираштајем се број стоке није могао знатније увећати, јер је она служила за исхрану становништва, а у загорским насељима су се њеном продајом подмиривале егзистенцијалне потребе.

Млинови и гумна

Пописани су млинови – воденице и гумна у Катастру рисанског краја, који су били у вези са развојем пољопривреде и на које се плаћао порез.

Из једног извештаја Ђ. Корнера сазнајемо да су власти млиновима придавале значај: *Трудим се да поправим и велики број млинова који ће такођер доносити приход.*¹⁶

Два срушена млина уписана су као некретнина у Рисну. С обзиром на то да је млинове покретала вода, били су сконцентрисани у насељу Морињ, где су уписана 3 млина, од којих један имао две машине у којима су се млеле житарице и маслине. Поред ових, пописана су и два оштећена млина. На крају Катастра дат је збирни попис земљишта и млинова, са износом пореза који се плаћао на те некретнине. Према овом попису, забележена су три млина у Рисну, уз напомену да су оштећена, али да када их власници ставе у функцију, дужни су плаћати порез у износу од 8, 12 и 20 лира. Власник сва три млина био је конте Вићенцо Буровић (из Пераста). У Морињу је пописано 9 млинова, од којих су 3 са две машине, и за које је разрезан највећи износ пореза – по 100 лира, док је за остале било знатно мање: за један 30, за два по 15, односно 12, и за један 10 лира. У овом насељу била су оштећена 3 млина, за које је био одређен порез који је требало платити од тренутка њиховог стављања у погон.

У северозападном делу бококоторског залива, где је било највише млинова, посебно у херцеговском крају, они су били од знатне вредности, па је у то време и касније уобичајено да су поједини млинови у власништву више лица. Наведени млинови у Морињу били су углавном власништво Пераштана.

Матија Змајевић је купио млин од Турчина Биједића, а Иван Буровић је поседовао два млина, од којих је један купио од Вука Вукичевића, Пераштанина. Није назначено како је у посед два млина дошао бискуп Змајевић. Један млин је био у поседу Пера Маткова из Мориња, који је са још два Морињанина био сувласник још једног млина. Нови млин је изградио Перо Трипов из Мориња.

¹⁶ С. Мусић, *Извештаји...*, 123.

На крају Катастра, где су унесени пописи пореза, налазимо пописане власнике млинова, и то: капетан Вићенцо Бујовић (12 лира пореза), капетан Матија Змајевић (100), кавалиер Ђовани Буровић (130), Петко Матко из Мориња (15), Иван Милутинов, Петко Матко и Вуко Матко из Мориња (15) и Петар Трипко из Мориња (10).

Производња житарица је повезана са гумнима – каменом поплочаним кружним површинама где се жито врло, тј. одвајало зрно од стабљике. У попису је углавном употребљавана домаћа реч гумно, а не италијанска *aia*. У Горњем Морињу уписана су два гумна, а по једно у Костањици рисанској и перашкој, и у Горњим и Доњим Ублима. Овако мали број пописаних гумна последица је тога што су се житарице врле и на непопложеној земљи. Оне су се у овом времену, као и раније, највише увозиле из Албаније.¹⁷

* * *

Катастар рисанског краја израђен од стране млетачких власти, под које је овај крај потпао 1684. године, даје нам драгоцене, веома егзактне податке, не само о некретнинама и њиховим власницима, већ и о ранијим власницима, броју становништва, и то по полу и старосној доби, о врсти, величини земљишта, о кућама, црквама, млиновима и гумнима. Доста необрађене земље и релативно мали број стоке условљен је неколиким чиниоцима. Ратна збивања, миграције, смештај досељеника у нове крајеве, конфигурација тла – карсни предео сиромашан обрадивом земљом и водом, разрушене куће и млинови. Загорски предели, као Кривошије, Леденице, Убли, Буновићи и делови Ораховца, остали су до наших дана веома неразвијени. Сточарство се у овим насељима, од времена израде овог катастра, знатно развило, али никада довољно да би подмирило животне потребе становништва. О економском приликама у загорским селима Боке током 18. века најбоље сведочи појава глади.¹⁸ Становништво приморских насеља, пак, било је у бољој позицији захваљујући развијеном поморству.

¹⁷ Б. Храбак, *Бокелџи као набављачи арбанашких житарица 1480-1700*, Зборник радова из науке, културе и умјетности Бока 20, Херцег Нови 1988, 77-161.

¹⁸ Д. Радојичић, *Проблем глади у XVIII вијеку у Херцег Новом*, Зборник радова из науке, културе и умјетности Бока 21, Херцег Нови, 1999, 335-341.

Dragana Radojičić

Professions of Risan Population according to 1704 Land-Registry

Key words:

Risan and the surrounding settlements, registrar, land parcels, types of land, figs, olives, wine-grapes

This paper is based on the registrar data on Risan and the surrounding settlements, created in 1704 by the Venetians. The Venetians took over the area in 1684, after the two century rule by the Turks. The registrar contains data on agriculture, fruit and olive growing and milling industry.

The registrar includes these settlements: Risan, Orahovac, Krivoshije, Gornje and Donje Ledenice, Kostanjice (Risan's and Perast's), Gornje and Donje Uble, Gornji and Donji Morinj and Bunovichi.

This registrar provided many more data than what is usual for this type of document. Besides the names of real estate owner, the registrar provides names of the previous owners, the Turks or local (domicile) population, who sold the land or whose land was given away to the incomers. Many parcels bear the note as an old ownership. In addition to the land size, there are data on the quality and usage: plough land, uncultivated, untilled, stony, pasture. There are data on planted soil too: wine-grows, figs, olives, chestnuts. Gardens were described separately.

In addition to the population basic demography, the registrar provides data on cattle, horses owned by individual families, and whose number is described in this paper. In addition to descriptive data on houses and accompanying buildings, the registrar also describes mills and their state, whether they are damaged or in function as well as threshing-floors. At the end of the registrar, there is a list of owners by places, size and type of cultivated land, wine-growing land and required taxes by individual and settlements.